

ДНЕСНИ КАЛЕНДАРНИ РАЗМИСЛИ ЗА ВОЕННИЯ ПРЕВРАТ ОТ 19 МАЙ 1934 Г.

Преди много години в парка на родния ми Свети Врач/ Сандански от блажено почиващите си възрастни съграждани запомних множество думи и имена, оказали се с ключов характер за бъдещи изследователски проучвания. Неизбледняващият спомен се отнася до серия исторически обекти, нарицателни изрази и личности: ВМРО, Военен съюз, Организацията падна, 19 плюс 6, военен преврат, смъртни присъди, „породисти кметове“, Иван Михайлов, Дамян Велчев, политик с рядко срещаното лично име Кимон и разбира се датата 19 май 1934 г.

Днес, 80 години от военния преврат читателската общност може да научи много за въпросното събитие. Редица учени като Георги Марков, Величко Георгиев, Владимир Мигев, Людмил Спасов, Николай Поппетров, Росица Стоянова и др. са анализирали причинно-следствената му обусловеност. Публикуван е част от значимия личен фонд на Кимон Георгиев станал обществен факт чрез поредицата „Архивите говорят“ /№ 41/ на Държавна агенция „Архиви“. Достъпен е и документалния филм „1934 г.“ на режисьора Костадин Бонев и сценариста Влади Киров.

В навечерието на европейския партиен вот едва ли 80-та годишнина от втория междувоенен преврат ще бъде обект на размисъл и критично оценяване с оглед бъдещото развитие на българската държавност. Но юбилейният повод е добра възможност още веднъж да насочим зор спрямо историческата съдба на Родината ни. Важно е да не се забравя никога, че националното развитие в неговите три основни посоки: свободен демократичен живот, модерно стопанско благоденствие и достойна, отговорна външна политика е постоянен дълг на целокупната българска общественост.

Точно преди 80 години, независимо от идеологически внушения и политически домогвания основната част от родолюбивото българско офицерство рано сутринта на 19 май 1934 г. извършва военен преврат. Той е дело на Политическият кръг „Звено“ с водеща фигура Кимон Георгиев и на Тайния военен съюз, чието секретар е неговият доверен съратник Дамян Велчев. Мотивите за отговорния извънреден акт са отрицание на провалената политическа система и замяна на морално покварената партийна власт с „непартийна – национална власт“.

Пълномощията на министър-председателя в оставка Никола Мушанов, който от 17 май има мандат за съставяне на правителство са отнети. Цар Борис III е принуден да утвърди указ за съставяне на ново правителство начело с Кимон Георгиев. Това е факт след потайното излизане на войската от казармите и пред неизвестностите от евентуална абдикация на злополучната Кобурготска династия. След два дни, на 19 май в притурка на Държавен вестник № 38 е публикуван първоначалния списък на правителството. При несъгласието на премиера, ръководството на Военият съюз налага за членове на кабинета по един представител на „земеделците, Сговора и демократите“. Намерен е компромисен вариант и в правителството влизат приемливи лица от старите партии: Никола Захариев, проф. Янаки Моллов и Коста Баталов, пълномощен министър в Лондон, който от 25 май е министър на външните работи и вероизповеданията.

За съжаление когато се оценява реформаторската политика на деветнадесетомайското правителство почти винаги се поставя ударението върху два негови безкомпромисни програмни задачи и волеви решения, които намират израз в края на обявения „Манифест към българския народ“:

Първата е в т. 14 на „Манифеста“, която гласи „Възстановяване авторитета на държавната власт върху цялата територия на държавата“. Това преведено на конкретно-историческия управленчески език тогава означава само едно: Държавен похлупак върху развиващото се при много трудни условия след 1919 г. българското националноосвободително движение и в прав текст ликвидиране, разтуряне на неговия най-боеспособен отряд – Вътрешната Македонска Революционна Организация с Централен комитет, състоящ се от Иван Михайлов, Владимир Куртев и Георги Настев.

Изразът „ВМРО извън закона“ въобще не е верен, тъй като българската революционна организация никога не е била „в закона“. В този смисъл е важно да се подчертае съществена характеристика на българския следвоенен политически живот, а именно наличието на така наречените „неотговорни фактори“. Става дума за ВМРО и Военния съюз, като и двете организации в международните условия на Ньойска България са тайни, незаконни, въоръжени, а често въпреки национално-отговорното си поведение нарушават българския държавен суверенитет. Подминавайки недостатъчно изследвания научен проблем за взаимоотношенията между ВМРО и Военния съюз, само споменавам, че са налице две основни линии: Едната линия е на сътрудничеството и единодействието срещу „доброполските предатели и враговете на Отечеството“, а другата е на разграничението и острото противопоставяне. Тази именно линия, резултат от наложения безпартиен режим на ВМРО в пограничния Петрички окръг и неговото превръщане в „държава в държавата“, заедно с убийството на известния български генерал от Охрид – Александър Протогеров, 1928 г. постепенно взема връх и води до развързката на 19 май 1934 г. Започналият да излиза официоз „Нови дни“ дава обилни доказателства в подкрепа на този извод.

С „падането на ВМРО“, иземването на нейното оръжие, смъртните присъди на Ив. Михайлов и неговите съратници, побойщата, извънредния режим, няколкото убийства и въобще с държавния контрол върху освободителното движение на македонските българи не просто се поставя под въпрос политическата целесъобразност от съществуването на „македонското дело в България“, а е нанесен траен удар върху българското национално и духовно единство.

Вярно е че, правителството в стремежа си да преодолее изолацията на страната, особено след антибългарския Балкански пакт, 9 февр. 1934 г. разчиства пътя за сближение с Югославия и подхранва митичната идея за интеграция на южните славяни от Черно море до Адриатическо и от река Дунав до Бяло море. Но това предизвиква ответна реакция и след шестмесечното нелегално митарстване в България на емигрирания Ив. Михайлов през есента на 1934 г. последва убийството в Марсилия на омразния сред българите от Македония крал Александър Караджорджевич. Сложен е кръст на илюзорния политически проект „Интегрална Югославия“, временно е помрачено българо-югославското сближение, държавата по-успешно противодейства на сръбският шпионаж, а благодарение на разнобоя сред овластените заговорници, цар

Борис III успява да наложи с хитроумни интригантски ходове авторитарното си монархическо управление.

Следващата, втора решителна правителствена задача е в т. 15 от превратаджийския Манифест: „Мир и добри отношения с всички Велики сили и особено с нашите съседи. Възстановяване на отношенията ни със Съветска Русия“.

Тази програмна идея не е обсъждана от ръководството на Военния съюз. В записваните от зетя Гиньо Ганев спомени, 14 март 1965 г. Кимон Георгиев твърди, че т.15 е лично вписана от него, така че този революционен акт, отчитащ настроеността сред българския народ също е успешно постигнат. Това става в резултат от водените преговори през юни 1934 г. от Никола Антонов и Яков Суриц, пълномощни министри на България и Съветска Русия в Цариград. На 23 юли е подписан протокол за възстановяване на дипломатически отношения, разменени са официални телеграми между Коста Баталов и Максим Литвинов, народен комисар на външните работи на СССР. Въз основа на указ от 27 август недолюбваният от средите на ВМРО, проф. Димитър Михалчев е назначен за пълномощен министър в Москва, а неговият колега Фьодор Разколников на 23 ноември връчва в София акредитивните си писма.

Разбира се нито едно правителство след това не дръзва да прекъсне официално установеното нова начало в междудържавните отношения. Но обстоятелствата и начинът по който е взето отговорното решение разкрива трайно повтарящ се недостатък в българското външнополитическо задкулисие. Деликатната област, където най-отчетливо се проявява характерът и достойнството на всеки народ често е обект на безплодни импровизации и внушения от вън, на некомпетентни нагласи, отричащи усилията на професионалната дипломация, на лична инициатива, която в случая се оказва доходоносна политическа инвестиция след 9 септември 1944, на дневни партийни интереси и сметки, които задълбочават националните ни комплекси и дефекти, а и подхранват постоянно все още неизживяния „сателитен синдром“ в отечествената ни външна политика.

Когато правим опит от днешното време да разкрием истинските послания на военния преврат от 19 май 1934 г. не бива да подминем дълбоко заложената мотивация на патриотичното българско офицерство за национален градеж и възход. Дамгосващото „клетвопрестъпници“ едва ли може да разкрие цялата сложност и многопластовост на юбилейното събитие. То в никакъв случай не е изолирано от тогавашния следвоенен свят и спокойно можем да търсим възможности за сравнителен анализ и влияния от Турция на Кемал Ататюрк, фашистка Италия, нацистка Германия, Съветска Русия, съседна Гърция и т. н.

Налице са обаче така да се каже и домашни доказателства. В манифеста от 19 май и последвалите го стопански реформи са отчетени и предимствата на безпартийния режим, които ВМРО налага през периода 1922-1934 г. из „Македонския Пиемонд“/Петрички окръг от бъдещата независима Македония, където тамошните българи един ден ще се радват на пълна свобода. Регионалният модел и благороден замисъл на незаконния културно-стопанския институт на ВМРО, ръководен от кюстендилския адвокат Панчо Тошев/ син на обезсмъртния в народната песен организационен куриер Дончо Щипянчето/ е направен опит да бъде приложен в национален мащаб.

С идеите и взетите мерки за силна, професионална изпълнителна власт, за „най-широко покровителство на земеделието“, разширяване на кооперативния кредит, за преустройство на учебното дело и правосъдни реформи и въобще всичките 13 програмни задачи на извънредния военно-политически кабинет имат едно послание: Само власт, която разумно се опира първо на собствените си възможности и управлява в интерес на всички поданици е в състояние да осигури национален възход на страната и народа си.

Вярно е, че офицерите-заговорници премахват Търновската конституция, забраняват партиите, ликвидират ВМРО и не успяват да изпълнят програмата си, но пътя, който избират за модерно и справедливо развитие на българската държавност се оказва правилен. Не е случайно, че стопанските показатели на предвоенната 1939 г. близо половин столетие са сравнителна база в номенклатурните доклади на българските ръководни комунистически кръгове.

На 19 май, рано сутринта, около 7 и половина, Кимон Георгиев с пригответените книжа отива при уплашения и смутен български владетел. Цар Борис III е заставен да подпише указ за уволнението на 40 души некадърни и неуважавани в обществото висши офицери. По отношение на националното си възпитание и мотивация тогавашния български офицерски корпус едва ли може да се сравни с днешния, които е разпилян от партийни чистки, валутни задгранични мисии, натовски назначения и от битката за хляба.

С една дума в България има недоволено офицерство, но няма обективни предпоставки за военен преврат. В страниците на националната ни история има достатъчно пролята братска кръв и ненужни проявления на политическо насилие. Родината ни има потребност днес не от военен, а от граждански преврат. За да бъде обаче успешен е необходимо да бъдат изпълнени три основни изисквания: Безусловен анализ на днешната тревожна действителност с благородни, хуманно извисени програмни задачи за изход и политически решения в интерес на изтерзания от постоталитарния преход български народ; Автентично младежко гражданско движение с отворен потенциал за максимална масовост и социална организираност, недопускащо каквито и да било външни намеси и зависимости; Вътрешна доброволна система за обществен ред и сигурност, изключваща насилието и неморални постъпки.

Несъстоялият се и бленуван от мнозина граждански преврат е истинско и достойно предизвикателство пред сегашните и бъдещи поколения на България, което един ден ще бъде съизмеримо с делото на всички наши възрожденци и участници в драматичната битка за национално-освобождение и обединение на народа ни.

Доц. Д-р Димитър Л. Тюлеков

15 май 2014 г.